

ДІАЛЕКТИКА АУДИТОРНИХ ГОДИН

М.В.Брик, В.М.Тищенко

*професори Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З.Гжицького*

У статті діалектично розглядається аудиторна робота, мовна майстерність і педагогічний досвід.

Ключові слова: діалектика, аудиторія, аудиторна робота.

Найчастіше термін „діалектика” вживається філософами. І, як правило, у параметрах своєї науки. Щодо педагогічної роботи, – чуємо цей термін рідше. Але грецьке *dialektikē* означає також мистецтво вести бесіду. Додамо сюди кількість і якість, можливість і дійсність, випадковість і необхідність, протиріччя, інші категорії діалектики, – і отримаємо неповгані підходи до характеристики викладання вузівських дисциплін.

Працівник вищого навчального закладу, як і представники будь-якої іншої професії, пізнається на своєму робочому місці. Таким для нас є аудиторія в обох відомих значеннях цього слова. Праця в аудиторії визначає й доводить, хто ми – і у професійному, і у громадянському, і у суто людському аспектах. Будь це лише особистою проблемою, й тоді, гадаємо, не багато знайшлося б таких, кому це абсолютно байдуже. Однак справа складніше. Неякісна наша робота (коли трапляється таке) напряду націлена у Життя з наступним ефектом бумеранга – тільки не проти нас, а проти наших учнів. Це також діалектика.

Праця в аудиторії... Саме ті години, з яких складаються в основному роки професійного життя педагога, викладача навчальних закладів усіх рівнів. І час цей знаходиться під невблаганним впливом не лише астрономічних, але й діалектичних законів.

Якщо погодитись з авторами і визначити професію викладача вищої школи як науково-педагогічний феномен, то у середині самої професії комунікаційним феноменом можна вважати вузівську лекцію.

Кращі зразки викладацької й, насамперед, лекторської роботи поєднують вимоги конкретної науки та педагогічні концепції з розмахом мистецтва. Якщо про архітектуру кажуть, що це музика, яка застигла у камені, то спробуємо аналогічно визначити академічну лекцію, як музику *verbo*, музику слів. Не буде при цьому перебільшенням вважати лекторське мистецтво частиною культури того чи іншого народу.

Якісне сприйняття навчального матеріалу малоімовірно поза особистим впливом того, хто стоїть перед аудиторією, хто шукає разом із нею істину, закликаючи до розумової праці, до внутрішнього неспокою, – тобто робить

(або не робить) те, що визначає вищий ґатунк навчання. Лекція – основна форма педагогічної роботи у навчальних закладах III-IV рівнів акредитації. Саме тому на її підготовці до лекції та на її проведенні зосереджена в основному увага викладача. На лекції реалізуються його знання, мовна майстерність, життєвий і педагогічний досвід.

Слухачі сприймають Слово. Слово – лише звук. Але звук цей унікальний. Він містить зміст, обсяг якого визначається лише у кожному, окремо взятому випадку. Професіонали вузівської кафедри стараються уникати розпливчатих понять, а тому йдуть асоціативним вербальним рядом. Можливо, історикам робити це легше. Легше створювати в аудиторії словесну картину, яскраві штрихи якої іноді надають подіям майже фізичну реальність. Більшість викладачів історичних дисциплін вміють не лише розповідати про минуле, але й показати з допомогою Його Величності Слова епохи, події, народи; ввести нинішню молодь у таємничу давнину століть, передати у словесних барвах те, що не повинно навічно канути в Лету – зловісну підземну ріку забуття.

Історія – це, мабуть, єдина наука, яка особливо багата на драми та трагедії. Спрямувати мовний промінь ретроспективи в епіцентр колишніх бурхливих подій, воскресити тиранів і героїв, оживити громовісні майдани і затишні кабінетні лаштунки, відчуті вертикалі перемог і прірви поразок, ціну клейнодів і доносів, вагу корони і сокири, зіставити одиниці героїв-вождів і незліченні безіменні маси виконавців, – значить стати за кафедрою немов би уповноваженим представником минулих століть, спробувати дати студентам можливість взяти участь у пошуку недоторканої Правди Минулого для очищення від спотворення Правди Сьогодення.

Факти, за одним відомим висловом, це свого роду сировина для думки. З факту, з прикладу найчастіше починається розмірковування. Викладач вищої школи повинен вміти будувати навчальний матеріал від факту до його осмислення, від конкретного до абстрактного. Індуктивний метод пізнання на відміну від дедуктивного підвищує активність розуму. Не випадково професіонал сповідує правило:

прагнути до натхненного слова при бездоганній точності фактів. Саме це здимає академічну лекцію на висоти творчості, де новизна матеріалу, його об'єктивність поєднуються з вишуканою формою викладу. Оригінальна думка і мовний дар забезпечують, загальну ідею теми, її цілісність. Закони невпинного руху керують розвитком усного навчання. Ми робимо (вдало чи не дуже) своєрідний монтаж своєї лекції, використовуючи тематичний контрапункт, регулюючи частоту невідомого студентам матеріалу та власної оцінки його педагогом.

Форма викладу як важлива складова роботи за кафедрою це, перш за все, мистецтво українського літературного слова, його відповідність особливостям навчальної дисципліни. Кожен раз, входячи у студентську аудиторію, лектор зобов'язаний мати лінгвістичні схеми (не на папері – в голові) даної лекції, внутрішній зв'язок її частин, логічну послідовність. Здатність обрамити словом інтелектуально-практичні досягнення, створити мотиваційне поле навчання, посилити педагогічну експресію – ось дія діалектичного цілого “викладач-лекція”, дія, що спроможна перетворювати робочий матеріал дисципліни у міцні конструкції студентських знань та вчинків.

Говорячи про роботу викладача в аудиторії, згадаємо такий фактор, як натхнення. За Платоном, Шеллінгом та іншими представниками ідеалістичної естетики, – це особлива якість обдарованих натур, раптове осяяння надприродного походження. Коли так, то натхнення, мабуть, не часто навідувалося б у наше середовище. Чи не точніше визначити й усвідомити натхнення як результат напружених пошуків, невтомної праці. Звичайно, натхнення є певним збудником творчої роботи, але воно може з'являється у процесі успішного труда, як його наслідок. Одне не викликає сумніву: вагомі досягнення на викладацькій ниві зростаються за наявності натхнення.

Методи і прийоми, що забезпечуватимуть ефективність вузівської лекції, різноманітні. Цілісність структури – одна з найважливіших для цього вимог. Вона досягається лише тоді, коли всі ланки органічно з'єднані між собою та коли вони вірно співвідносяться. На якість нашої роботи за кафедрою суттєво впливають дві крайнощі: нестача матеріалу і перенасиченість ним. Перша крайність містить найбільшу небезпеку. Кому хоч раз у житті довелося чекати рятівного закінчення часу лекції (а кожна хвилинка тоді здається, мабуть, безкінечною) під іронічними поглядами студентів, ніколи не захоче повторення цих переживань.

Не так все просто і з перенасиченістю лекції. Абстрактно цю проблему вирішити, мабуть, не вдасться: багато залежить від особливості аудиторії, від теми, від самого викладача. Обтяженість фактичним матеріалом провокує намір весь його викласти, а значить, веде до фізичної скоромовки. У результаті студенти не можуть достатньо зосередитися на вузлових питаннях, продумати їх. Перенасичена, скоромовна лекція – все ж не втрачена лекція, хоча й далеко не найкраща. Коли такі будуть траплятися часто, результат навчання неухильно падатиме.

Точне дозування у передачі знань (не менше, але й не більше необхідного) – типова вимога до професіонала. Але це, як правило, приходить із досвідом. Саме він допомагає швидко перебудовуватись на ходу, не повторюватись у змісті та формі викладу. Багато вузівських педагогів долають цей бар'єр. Їх лекції – не механічна калька минулорічного чи позаминулорічного і т.д. курсу, а варіант, який передбачає пошук та удосконалення. В епоху інформаційної революції навчальний матеріал стає ефективним, коли він пов'язаний з актуальними потребами тих, кого ми навчаємо. Викладацька робота у діалектичному взаємозв'язку з іншими джерелами інформації повинна бути конкурентноздатною.

Серед аудиторних годин діювою формою отримання студентом знань є практичні (семінарські) заняття, а також консультації. На них одним із першочергових завдань викладача стало доведення студентам істини: щоби добре зрозуміти і вивчити предмет, необхідно систематично працювати з книгою. Очевидно, у недалекому майбутньому роль самостійної роботи студента у навчальному процесі зростатиме. Багато з нас пам'ятають своїх Учителів саме за те, що заохочували індивідуальність мислення, сприяли формуванню власних поглядів і міркувань. Однак навчити студента працювати самостійно – не легко. Організація такої роботи вимагає спільних зусиль, узгоджених дій не одного-двох викладачів, а педагогічного колективу навчального закладу в цілому.

Майбутнє всіх аудиторних форм роботи, знаходиться у залежності від виконавців. На нас же – відповідальність за те, наскільки кваліфіковано ставляться питання теорії та практики вузівської педагогіки. Вища школа виграє від праць, які б з урахуванням минулого і сучасного досвіду, допомагали викладацькому корпусу держави долати вершини фахової майстерності.

Стаття надійшла до редакції 21.05.2009 р.

ТВОРЧИСТЬ У ПОВСЯКДЕННИХ КОМУНІКАЦІЯХ: ПРОБЛЕМА ОСОБИСТІСНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

О.І.Василець

*старший викладач кафедри політології,
соціології та соціальної роботи*

*Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут»*

У статті показано взаємозв'язок між прагненням людини до повноцінного спілкування і його вмінням творчо освоювати потенціал навколишнього світу, що передбачає відповідальну увагу до власних сутнісних сил. Акцентується увага на тому що феноменологічна цілісність індивідуума надає шанс відвертості у взаємодії з будь-якими утвореннями і структурами, і лише така якість комунікації дарує останньою творчі потенції достовірно гуманістичного спілкування.

Ключові слова: творчість, комунікація, особистісна відповідальність.

Плідна тенденція розглядати творчість у її безпосередньо життєвих, людинотворчих вимірах та аспектах, тенденція, що обертається традицією, чий креативний потенціал ще чекає задіяння й розкриття; започаткована ще у інституті філософії НАНУ імені Г.С.Сковороди, його директором того часу (кінець 80-х – початок 90-х рр. минулого сторіччя) академіком В.І.Шинкаруком, творчим колективом під керівництвом Л.В.Сохань, іншими вітчизняними ученими. Щорічні конференції з проблем творчості, що набули міжнародного статусу й академічних преференцій, які проходять на факультеті соціології та права Національного Технічного Університету України – Київської Політехніки під керівництвом професора Новікова Б.В., добре відомого, зокрема завдяки низці праць з питань творчості як проблеми здійснення реального гуманізму, також свідчать про дослідницький інтерес до антропологічних вимірів творчості. Усе вищезазначене можна розглядати як позитивний розвиток національної духовної традиції кордо центризму, від проблем модусів морального вибору у Г.С.Сковороди до єдності морально-духовної сутності із розумом людини у П.Юркевича.

Разом із цим, чим далі ми занурюємося у трансформаційний вир доби постіндустріальних технологій, чим вища ангажованість креативного підходу у різних сферах вигід сучасної суспільної практики, тим більшою проблемою стає саме творчий модус розгортання цієї креативності, що унаочнюється у житті людини як головний та невідмінний об'єкт її зусиль. Питання вартості гуманістичного, питання, що його ставити не можна, але ще менш можна замовчувати його невблаганну об'єктивність; питання, що спричинює пробудження та формування суб'єктно-творчих якостей та умінь кожного, врешті решт питання, яке завжди вибудовується та розгортається у борні кому-

нікативних ризиків і спокус, бо життя своє ми робимо із себе ті є ю ж мірою, що ми самі зроблені з інших людей. Відтак наше творче єство невідривне від нашого вміння вибирати правильних людей і читати правильні книжки, адже те, як ми творимо свої світи – є розбудовою гуманістичних вимірів спілкування у безлічі комунікативних «треба». Це ефективність, що примножує основний ресурс – людину творчий капітал культури, бо саме у останньому зв'язок людини й всесвіту не просто є найвищим, але і єдино гідним суті особистості.

Розгортання нових соціальних перспектив суттєво пов'язане не стільки із технологічним переозброєнням суспільної практики, скільки із розгортанням гуманістичних характеристик ноосфери. Адже «все прогресси бесчеловечны, если мучается человек» (Е.Евтушенко, «Братская ГЭС»). Будь-які виробничі сили, як відомо іще з філософської класики, існують і розвиваються у системі певних виробничих відносин, що у свою чергу занурені у більш широкі соціокультурні контексти. Освічена людина має більші шанси щодо самопізнання і можливостей самокорекції поведінкових патернів, бо може враховувати особливості свого психотипу, темпераменту, родинної соціалізації, тощо. Розкриваючи свій психофізичний профіль такий індивід не просто опановує певний інформаційний континуум та професійні навички, але й формує резистентність до загальної схильності щодо зараження та навіювання, виступає автором власних соціальних проєктів майбутнього, враховуючи сподівання й проблеми минулого.

Примітивізовані моделі життєдіяльності не передбачають діалогічності. Учасники таких взаємодій навряд чи можуть зараховуватися до суб'єктів, бо не тільки не ініціюють процеси, але і не свідомі (у плані рефлексії) перебігу останніх, не зважаючи на місце їх локалізації :

чи то у духовному світі людини, чи то вже у предметно-соціальному втіленні її мікро-, мезо- чи макро- оточення; будуть це інтраіндивідуальні вибудови особистісних модусів чи у інтерактивне спілкування – байдуже, бо добре відомим є факт: те, чим живе індивід, обов'язково втілюється у його життєдіяльності, а вона, у свою чергу – формує його особистість. У цьому колі соціалізації-індивідуалізації, що за часів дослідження впливу психологічних чинників на економіку, політику, культуру та цивілізацію загалом, тощо західні соціологи часто визначають просто як «круговерть насильства» [2, 104] є моменти особливі, бо повторюється неодноразово, поки людина живе. Але саме їх послідовність та особливість визначають соціально-культурний профіль, характер буття особистості. Та простота, що намагається не помічати низки цих виборів, особливих моментів, через які і промовляє трансцендуюча сутність людини (І.Кант), є справді «гіршою за крадіжку», бо простих рішень у сучасному суспільстві бути не може, ні на економічно-інформаційних теренах, сферах виробничо-фінансових, ні у гуманітарних технологіях. Існують лише обіцянки таких рішень, найчастіше як інструментарій маніпуляцій та ситуаційних ігор.

Класики рекламного жанру Е.Бернейс та Д.Огілві зазначали, що головне завдання інформаційного простору полягає не у тому, аби доносити факти, а в тому, аби заохочувати, вмотивувати людей на певну активність. Цього набагато легше досягнути у аудиторії позбавленій критичного мислення. Заявіть проблему, запропонуйте рішення, і майте з цього собі гроші. Нехай те, що ви пропонуєте буде схоже на правду, але не буде правдою. Рясна фактологічна база не може не переконувати у тому, що найчастіше жертвами стають саме ті, хто вважає себе «крутим гравцем» у соціальні ігри, хижак-контролером, який, відповідно до власних ілюзій «економить» на безпеці духу, задовольняючись інформаційними сурогатами замість знань; обіцянками представників тих прошарків соціуму, які і розглядають свої обіцянки частиною власного бізнесу. Там де немає поліфонії пізнання, де присутня повага до усіх учасників, можна очікувати на фашизм, за яким би піаром він не ховався. «Кто музики не носит сам в себе, кто чужд гармонии прелестной, Тот может быть изменником, лжецом... Не доверяй, ведь как Эреб черна душа его... Не доверяй...» (У.Шекспир, «Король Лир»).

Нехтування гуманітарною освітою поглиблює справжні пастки «інформативного та нормативного пресингу», про реальність існування яких попереджав ще Д.Майєрс у своїй класичній «Соціальній психології». І особистісне, і професійне спілкування за таких умов

лише нагадуватиме комунікаційний процес за складовими ознаками (адресант-послання-адресат), але справжня взаємодія світів, що неможлива без ризиків відкритості та сприйняття, не відбудеться. Лише освічена людина, на відміну від просто навченої, за уміннями користуватися позначками суспільної практики утримує власні смисли та їх відмінне (спільне) із відповідними соціальними значеннями. Оскільки останні можуть відрізнитися (і, за глобалізаційної доби кроскультурних перетинів та субкультурних манівців це все частіше трапляється з ними) у залежності від референтних груп застосування, то приведення до відповідності смислів та значень, переформування когнітивного, емоційного дисонансу у імпульс розвитку та творіння – є чільною складовою комунікативної компетентності особи як творця.

Варто підкреслити, що до норм існування демократичного суспільства, розбудова якого була оголошена Україною ще у 1991 р. і є наразі нагальною, як ніколи, відносяться: рівність громадян перед законом, безпека особистості, реальний захист прав людини, соціальні гарантії, свобода слова та політичного вибору, яким передує терпимість до думки іншої та інших [1, 48]. Така терпимість є не наслідком примусової стриманості, а логічно й природно витікає із здатності людини бачити багатоманітність як евристичні можливості у розвиткові себе та всесвіту. Можливості, що не є уособленням загрози від когось, але що завжди можуть набути руйнівних форматів за умов внеособистісного, поза гуманістичного спілкування.

Приниження – поганий вчитель, каже філософ із «Останнього легіону». Ми ж змушені переборювати повсякчасне духовне приниження за часів агресивної культурної зубожілості (а хіба ж може вона бути інакшою?!) доби суцільного споживання. Духовна неміч сучасності ще більш вражаюча на тлі техно-тронних здобутків цивілізації. Часи глобальної комерціалізації перетворюють і освіту на щось прикладне, інструментальне, пов'язуючи її більш з інформацією, аніж з знанням. Бо і сама наука, на яку мала б спиратися справжня освіта у повноті духовного зростання своїх учнів та прихильників, потрапила у полон практичних вигід сьогодення, де людина сягає висот могутності через самозвеличення, що неминуче розкриє свою ефемерність перед справжніми викликами часу. Адже не звички до класифікацій, чи до «збільшення обсягів чогось», створюють особистість, а здатність до виходу із метушні повсякдення при збереженні відповідальної цікавості до себе та до інших у ньому.

Коли Платон писав про Сократа, то зазначав, що найбільше драгувало можновлад-

ців ствердження мудреця про те, що люди не роблять поганого, коли дійсно усвідомлюють різницю між добром та злом. Справжнє добро надихає душу. Це та невидима субстанція, що як і матерія не підлягає протокольній узвичаєній верифікації, але являє свою суть у жакли-вих соціальних експериментах, прекрасних піднесеннях й злетах творчого виміру культурного буття людини, що, врешті решт і є його єдино справжнім буттям.

Актуальними для сучасного людства є, як ніколи, ті інсайти, до яких відомий філософ Дж.Холлісл [4, 49] зараховує: внутрішній нарцисизм людини сьогодення, як і інституцій наявної суспільної практики; потяг до деструкцій, збочення у повсякденній поведінці, що отримують усе більше розповсюдження, але не отримують гідної відсічі у громадській думці. Остання ж, усе менш впливає на прийняття практичних політичних рішень, як ми можемо пересвідчитись із розмаїття документальних фільмів, розташованих у мережі Інтернет (наприклад – Deception of Obama, або лукавство Обами (О.В.)). Якщо ми зважимо на притаманну від віку людині спрямованість на самоствердження, то не можна не погодитись із думкою сучасного російського філософа В.Целищева про те, що єдиною надією для сучасного світового соціуму у його існуванні та розвитку є філософія, бо саме недолугість вихідних світоглядних принципів та брак усегуманітарних узагальнень у підґрунті вибудов суспільної практики сьогодення і прирікають останню на тотальну руйнацію [3, 475].

На межах кроскультурних пошуків сучасною людиною нової цілісності й ідентичності у вирі ризиків та непередбачуваних подій, справджується не тільки досить широко популяризований «принцип доміно», через який моделюється вектор направленості у соціокультурних змінах, розкриваються комунікаційні контексти цих перемін, але і менш відома серед гуманітарного загалу «теорія струни». Саме нею доводиться епіфеноменальний універсалізм у взаємообумовленні розмаїття чинників антропосоціогенезу, дістають свій опис інтенційні виміри флуктуаційних взаємодій. Згідно із цією теорією, будь-які інноваційні процеси, у яких галузях вони не відбувалися б і на якому рівні не розгортались – зазнають впливу морально-ціннісних характеристик осіб, що дотичні взаємодії у інформаційних передачах.

Обмеженість лінійного мислення як проблема і перешкода істинності у спілкуванні, доводиться не тільки теоретичними концептами синергетичних теорій, але й суспільною практикою повсякдення. Із загальнонаукових теренів теорія хаосу переводить вирішення конфліктних та проблемних ситуацій до площини експериментальних верифікацій. Останні розгортаються у просторі та часі як соціаль-

но-культурних, так і календарних координат. Вони не є одномоментними, але завжди одноосібно дотичними, оскільки суб'єктність кожного може бути активована як ініціююча частина соціальної взаємодії. Це не знімає тривогу позаконтрольності, як відсутності «того, хто відповість», не відміння положення про сутність історичних процесів як процесів людської діяльності, але допомагає зменшити агресивність заохочувальних пророцтв, бо місцезнаходження «золотого» віку вже не розташовується із невблаганністю у майбутньому чи минулому, не асоціюється однопланово з групою близького у родинному чи територіальному, виробничому, (у вузькому розумінні цього слова) оточення. Адже істинність людського спілкування як його щирість передбачає повагу до семіотики «другого». Творче засвоєння знань є «своїм іншим» від освіти. Це відкриває перед кожним, хто хоче, можливості багаторівневих референцій як у соціальному просторі, так і у часі. Інформаційні технології, світова мережа слугують розвиткові тих, хто знає, що, для чого шукає. А головне – є уважним до того, як це дасться знаки на його житті як громадянина, фахівця і найважливіше – людини людяної та свободної. Я думаю про це співав В.Цой: «будь осторожен, следи за собою».

Перебуваючи у Індії, Олександр Македонський дізнався про публікацію Арістотелем його філософських доробок і був прикро вражений тим, що мудрість філософська може стати забавкою для негідних чи озброїти честолюбців. На це великий Стагірит відповів, що запропоноване для усіх, стане надбанням мало кого. Як висловилися б ми зараз – не переймайся, царю! Зброя інтелектуальна твориться й існує лише у щирій відвертості наукового дискурсу. Тому для «тусовочного» загалу пошукач істини є людиною хоч і не завжди дивакуватою, але найчастіше одинокою, і тільки він сам має втіху від усамітненості, бо покинутим на теренах освіти бути неможливо.

Взаємозбагачення смислами та методами відтак відбувається не тільки і не стільки за умов одностайної підтримки, скільки у дискусійних контекстах сьогодення й минульщини, у віртуальному моделюванні паралельних світів та вірогіднісних практик майбуття. Толерантність виникає із намірів точності та адекватності, водночас із розумінням неможливості абсолютного втілення цих побажань. Комунікативна ефективність набуває формалізованого вигляду вже не у якості протоколу нормативно-ціннісного як абстрактно узгодженого, а фіксації прагматично-конкретного, і вимагає як від особистостей, так і структур (що стають, наразі все меншими) поєднання примітивізовано-універсальних рутинних дій як акту дисципліни, спрощення та обміну і заміни; із здатністю до імпровізації та ризику. Це виступає

своєрідною незавершеністю гештальту через відкритість питання про фігуру та фон в залежності від вмотивовуючи конотацій. Але саме ця принципова незавершеність, за умови перебування людини у поведінковій інтенційності просвіти, виступає спонукуючою саморозвитку та життя як розгортання, здолання, досягнення, бо «до плідної ріллі падатиме сім'я», і, навпроти, особа проінформована операціональним, прикладним кшталтом, що зберігає зовнішній локус-контроль у мотивації навчання (для батьків, для людей, для кар'єри тощо) завжди прагне завершеної позірної (про людське око), або примусової, відтак несправжньої, не за логікою суб'єкт-об'єктної взаємодії, а за принципом політичним (скороминущим відповідно) – «людини немає – немає й проблеми».

У царині взаємного прикидання навчені (інформовані) менеджери живуть майже за С. Мінаєвим і його широко відомою книгою «Dухless», або повість про несправжню людину», де «ранком – до тренера, ввечері – до дилера». Така беззмістовність лише тамує агресію, відкладаючи її до самих непередбачуваних обставин, бо якщо людина відмовляється від ризиків справжніх, що є творчими та особовими, то розповсюдження зазнають ризики адреналінові чи технологічні. І у першому, і у другому випадках маємо страхіття людської деструктивності (пригадаємо знову ж таки Е. Фрома!), але вже у вимірі глобалізаційного сьогодення. Саме обставини останнього роблять беззмістовним енергетично пошук офірного цапа, (як і цапа-відбувайла) наразі, бо нещасливий збіг не пов'язаних із собою подій, що може призвести до небажаних наслідків не обов'язково спричинює їх, відтак доводиться експериментально, викладає результат пошуків як істину конкретно-практичну, але не як правду втішатися через знаходження винного. Тут має місце не фаталізм, як апатія того, чи тих, хто вже стомився від власної напруги, ригідності та агресивної скрутності, а прийняття того, що рішення проблемних ситуацій можуть бути як чисті, правдоподібні але невірні, так і неймовірні, хатичні але правильні.

Режисер фільму «Доброго ранку, В'єтнам!» Барі Левінсон, на думку культурологів та кіно митців, належить до тих діячів культури, що найбільш адекватно змальовує проблеми сучасних конфліктів та воєн, артикуючи їх перенесення за лаштунки театру воєнних дій до внутрішнього світу людини. Звичай виміри індивідуальні, духовні були прерогативою артхаусного сінематографа, а якщо і представлялися у мейнстрімі, то за певних історичних умов, світоглядних зсувів цивілізаційного масштабу (італійський неореалізм 60-х тощо). Як на мене (О.В.), то з урахуванням дрейфів у засобах зображення та у

течіях індивідуального сприйняття–усвідомлення–відтворення (почасти із неактивованою середньою ланкою процесу) людиною її соціокультурного оточення, логічним, наразі є розкриття екзистенції особистісного буття саме у корпоративних стосунках повсякдення. Саме в них і унаочнюються, і змінюються (зазнають більшого чи меншого рефреймінгу, перебудови) попередні атитюди (формати й позиції само сприйняття та ставлення до інших) кожної конкретної особи. Відповідно, міжособистісна агресія, що є іншою стороною невизнання себе і людини в собі, і протистоїть творчості за визначенням, починається й розгортається саме на цих теренах узвичаєних дій, де константною є спокуса «загубити» себе, сховавшись за належністю до групи вояків, чи миротворців, чи ...

Звичайно, ілюзії щодо можливостей «неприєднання» розвіяні ще класиками марксизму – ленінізму. З остраху перед викривленнями істини ідеологічною солідарністю ангажованих осіб, пост модерністи наполягають на принципі трансгресії, ідея якої була розвинута пост структуралізмом, і, яка начеб то дозволяє бути неупередженим у пошуках істини [5, 115]. Але як циніки, врешті решт утворюють групу дуже ображених романтиків, в опорі та очікуванні переконань на протилежне; як позитивісти, у пошуках невідпорної об'єктивності фактологічного ряду життя суспільства спiniaють свій погляд на грошах, як на загально визнаній достовірності – і мають просто символи обіцянок чергових можновладців (над цим іронізував ще Г. Лебон та Серж Московичі за ним), так і люди, що намагаються бути сторонніми вибору, просто віддають поле гри іншим. Вона ж, у цей час триватиме і поза тобою, і не факт – що на твою користь. Тільки ти сам можеш сказати досить чи ні, прокреслити власну лінію «останньої оборони» і, що не є менш суттєвим, малювати доведеться щодня.

Існує приказка про те, чим успішна (зовсім не обов'язково у таблоїдному розумінні) людина, відрізняється від пересічного «лузера»: на відміну від останнього, що звинувачує усіх, окрім себе і починає нове життя з Нового року, першого числа, понеділка, тощо, справжня особистість не марнує сил на пошуки винуватців, а нове життя починає повсякчас, як тільки починає «пробуксовувати» попередній сценарій взаємодії. Слушним тут буде завважити на думку відомого ученого минулого століття Ф. Хайєка, який зазначав, що будь-яка справа, що не є прибутковою підлягає завершенню, бо, звичне вже є видатковим за суттю.

Представники гуманістичної психології (Р. Ассаджолі, К. Хорні) підкреслювали невротичний характер сценарної поведінки. Відомі роботи Е. Берна про ігри, до яких вдаються люди, аби не жити справжнім життям, і хіба не

про це безсмертні рядки А.С.Пушкіна «привычка свыше нам дана, замена счастию она» (виділене мною, О.В.). Отже, у пошуках найкращого шляху взаємодії, що, наразі, сором'язливо зветься «оптимізацією» (життєвого шляху, комунікативних процесів, та врешті-решт – геть усього!) сучасника налаштовують на магію нового типу – курси, тренінги, брошури – і усе, бажано від гуру закордонних – чим дорожче, тим «серйозніше», і крокують Україною митці навчати мільйонерів, прибираючи у ще не сформованого середнього класу зовсім не зайві кошти до своїх (!) мільйонів. Не зупиняючись на вже започаткованих українськими правоохоронцями карних справах із вище описуваних «епізодів», хочу звернути увагу на те, що ці справи є практичним втіленням очікувань світоглядного невігластва, вони результовані відсутністю звички до критичного мислення, прищеплення якої завжди було перевагою засвоєння гуманітарних знань. Пригадаємо, скільки проблем та негараздів впливає зі спроб спростити реальність, запропонувавши свою «другу», (якраз той випадок, про який народна мудрість говорить, що простота гірша за злодійкуватість) бо начеб то елементарна, вигідна, правдива, ефективна (все до купи), інформація, що проникає з претензією на «ексклюзив» та вірогідність, дає у практиці поведінкових зрушень палітру від ксенофобії до фашизму.

Усі різновиди дискримінаційних конфліктів – наслідок засобах зображення та у течіях індивідуального сприйняття–усвідомлення–відтворення (почасти із неактивованою середньою ланкою процесу) людиною її соціокультурного оточення, логічним наразі є розкриття екзистенції особистісного буття саме у корпоративних стосунках повсякдення. Саме в останніх, відповідно, і унаочнюються, і змінюються (зазнають більшого чи меншого рефреймінгу, перебудови) попередні атитюди (формати й позиції само сприйняття та ставлення до інших) кожної конкретної особи. Новини, сповнені оповідками про насильство у всіх сферах життя людей, на різних його рівнях, свідчать про те, що індивідууму із примітивізованими поглядами на суспільну практику дуже важко відмовитися від ілюзії можливості отримати силою те, що принципово не має мінової вартості, адже справжнє вмотивування на співучасть починається із поваги до партнера, а відтак із вивчення його суті, закону існування і розвитку як самостійного і самоцінного явища культурного співжиття. Це і є та безумовна любов, про яку писали І.Ільїн, М.Бердяєв, Е.Фром, та розвідки щодо якої ми можемо знайти у більш сучасних експлікаціях практичної педагогіки і кадрового менеджменту: роботи М.Мелінер, Е.Панфілової тощо.

Безкорисливі стосунки виявляються найбільш вигідними для здатних до стратегічного мислення прагматиків, тож все більшого розповсюдження набувають своєрідні концепції замирення інтересів (наприклад, концепція сталого розвитку, що покликана поєднати інтереси практичних зисків наявних та майбутніх поколінь). Це не є утопією. Утопією є намагання вирішити протиріччя у взаємодії раз та назавжди, чи перевести ці рішення на рівень інституціолізованих суб'єктів виключно. «Нам, мол с вами думать неча, если думают вожди» – писав свого часу про це В.Маяковський. Не випадково одна із найславетніших доробок Е.Фрома дістала назву «Втеча від свободи» і доводить якраз неможливість таких спроб поза патернами агресивної чи соціопатичної поведінки.

Людина, що вдається до реалізації власної долі за лініями останніх, найчастіше здогадується про неможливість отримати кохання, відданість, справжній інтерес до себе, до навчання за гроші, чи з примусу. Чи не ця неусвідомлювана тривожність спонукає її до упереджувальної агресії у марних спробах забезпечити стабільність й гарантованість власного існування, що так легко перетворюється на животіння, бо відомо, що у в'язниці сидять і в'язні, і їхні вартові.

Тільки зацікавлений, залучений, дотичний, або як кажуть вчителі зі Східних практик, «той, хто перебуває у потоці» (мислення, захоплення тощо) має натхнення силу до зараження співтворчістю – наукою, мистецтвом, врешті решт – життям!, бо «кто любит, тот любим, кто светел, тот и свят» (Б.Гребенщиков). За часів середньовічних університетів європейські мислителі визначали креативний, як ми б сказали зараз, потенціал людини за школою, принципи якої вчений поділяв та розповсюджував. Загалом харизма причетності є невідпорною насправді, чи то йдеться про незламних «справжніх», як підкреслювалось за умов спотворених історичних практик, комуністів, пільгою яких є право померти першими за велику справу; чи то самураїв, фольклорна поетика і естетика чиїх постатей надихала і надихає митців кінематографу та авторів численних сюжетів у Світовій Мережі; чи то аристократів, що проходили концтаборами Другої Світової, не маючи ніяких переваг, окрім почуття власної гідності, і про яких так яскраво писав В.Франкл. Але причетність та належність феномени схожі за формою, та різні за змістом, і співвідносяться як видиме та примарне «видимість–кажимость». Якщо перша категорія відображає сутність і явище, то друга – спотворює. У людей, що ми ними захоплюємося, є, як на мене, дещо спільне – вони проходять теренами особистого вибору, через багатство власної індивідуальності розвиваю-

чи цінності спільноти, як смисли власного життя виборюючи ці дорогі казки, а не ховаючись за належністю до спільноти від роздумів, сумнівів та болю, якими супроводжується по визначенню розвиток індивідуальності – єдиний шлях та форма її існування. Причетність – це завжди рефлексія. За осяянням – спокуса належати і не відповідати.

Окремо слід завважити, що коли йдеться про те, як через страждання душа людська величнішою стає, то не відсутність хлібу чи миючих засобів до тих страждань належить, а саме пошуки людиною своєї індивідуальності через особистісні виміри соціального життя. Такі страждання припускають можливість опору чи замирення, чи навіть суїциду, але саме як відрефлексованого акту! Одна справа – Сократ і зовсім інша... Я не знаю подробиць про Катерину, нюансів мотивації... Але з дитинства серце крається за нею, як і за Муму. Навіть гірше, бо людина як творіння дотична творцеві, а значить не повинна існувати поза можливостями вибору. Жах практичних негараздів повсякдення, полягає, як на мене, перш за все у тому, що вони виступають якраз факторами спотворення сутності життя індивіду як закону творчого розвитку, бо змушують не просто дивитися під ноги, а лише туди і дивитися.

Тому такою невимовно гіркою є українська література (В.Винниченко), бо у нелюдських умовах існування не просто «ревуть воли», але і сила особистості є пропащою і за наслідками впливу на суспільство, і страшна та руйнівна для носія за неусвідомленості своєї. Тому і різав Чіпка і його товариші усе, «що паном звалосся», бо не було у нього його самого, а були лише вороги – спочатку попереду, а потім і з боків, а потім і з усіх усюди. А потім – Катерина втопилася, а потім – апатія і Голодомор після найвроджайнішого за усе ХХ ст. 1918 р., бо не може ані людина, ані спільнота ворогувати із усіма. Усі – це або ніхто, або ти сам.

Показово, що свого часу З.Фрейд писав якраз про схильність до дидактичного «виховного» насильства саме тих індивідуумів, що невдоволені власним життям, але не дозволяють собі найменших сумнівів щодо ціннісних настанов та ранжуванні потреб і дій свого повсякдення. Уся енергія їх життєдіяльності спрямовується на втручання до справ інших, відтак далі – усе за Мольєром: «с чем не согласен я – то ложь одна и бред». Від цього – лише крок до оголошення якоїсь країни «Імперією зла» та введенню обмежених контингентів у необмеженій кількості щодо місцевин, та часів, та зброї.

Будь-яка взаємодія починається (в усякому випадку з точки зору нормативно-ціннісного підходу – як має бути за суттю власне взаємодії *ad hoc*) із прояснення потреб та інтересів агентів комунікації. Інтереси є більш соціалізованою формою потреб тому й утворюють те, що дістало назву позиції у перемовинах. Згідно із рекомендаціями конфліктологів саме на уточненні потреб взаємодіючих сторін слід звернути увагу задля досягнення консенсусу, який завжди є більше чи менше «доленосним». Саме потреби поєднують нас, людей, на відміну від нескінченних позиційних воєн соціальних акторів історичних драм та трагедій. До речі, жанр останній визначається не тільки необхідною наявністю постаті офірного цапа, що страждає безневинно (за гріхи інших, непевні, але зловісні обставини, інтриги богів, можновладців, близьких та рідних, тощо), але і тим, що усе вищезазначене трапляється завдяки тому, що образно кажучи, кожен співає у своєму кутку сцени, без кореляції взаємних зв'язків. На важливості співпраці саме над якими наполягає сучасний менеджмент, відводячи трагедії містки сценічні, але не практично життєві. Але для презентації власної позиції у взаємодії важливо не просто усвідомлювати свої потреби та інтереси, але і мати відповідальність за оті останні межі компромісу, що дозволений для узгодження цілей при збереженні суб'єктності сторін, без якої стає неефективною (бо безвідповідальною щодо наслідків, у будь-якому розумінні цього слова) сама взаємодія.

Сенсу комунікації надає повсякчасна рефлексія зацікавлених сторін щодо процесів цілепокладання – цілереалізації, налаштованість учасників на слідування певним правилам та на практичне визнання необхідності поступатися і цим правилам, і одне одному відповідно до них, здійснюючи відбір та ранжування власних «жертв» під власну ж відповідальність. Остання має на меті збереження як власної цілісності учасника, так і суб'єктних якостей іншої сторони контакту, і самих партнерських стосунків, як принципової можливості продовження перемов. Ці ризики завжди замикуються на особистісних рівнях взаємодії, (що, власне і надає величі, героїки та інтриги повсякденній співпраці), без чого усе віртуалізується у жанрі взаємного прикидання, про яке так влучно й дошкульно писав засновник психології гештальту Ф.Перлз, і що у контекстах сучасної світової економічної кризи є інфляцією дериватів, як наслідком інфляції особистісної відповідальності реально існуючих людей.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Альманах российско-французского Центра социологических исследований Института социологии РАН.* – М.: Ин-т экспериментальной социологии, 1996. – 236 с.
2. *Хазр Р.Д.* Лишенные совести. – М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2007. – 288 с.
3. *Холл М.П.* Энциклопедическое изложение масонской, герметической, каббалистической и розенкрейцеровской символической философии. – М.: АСТ: Астрель, 2006. – 478 с.
4. *Холлис Дж.* В поисках божественной обители. Роль мифа в современной жизни. – М.: Класс, 2008. – 192 с.
5. *Фуко М.* Наглядати та карати. – К.: Софія, 2003. – 281 с.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2009 р.

